

EXAMENSARBETE

Hösten 2008

Lärarytildningen

Lek och utanförskap i förskolan

Hur pedagoger arbetar för att stimulera lek och kamratrelationer

Författare
Johan Lennervald

Handledare
Charlotte Tullgren

Lek och utanförskap i förskolan

Hur pedagoger stimulerar lek och kamratrelationer

Författare
Johan Lennervald

Abstract

Syftet med uppsatsen är att studera hur pedagoger beskriver på vilket sätt de stimulerar lekar och kamratrelationer för att undvika utanförskap. För att ta reda på hur pedagogerna hjälper barnen i deras lek och relationer har jag undersökt vilka metoder och vilket arbetssätt som används. Intervjuer användes som metod för att studera syfte och problemformuleringar. De teoretiska utgångspunkterna har varit Vygotskijs sociokulturella teori och Honneths erkännande teori.

Resultatet av undersökningen visar att pedagogerna har mycket kunskap om utanförskap och om hur lek och kamratrelationer stimuleras i förskolan. Här föreslås olika metoder som används i den dagliga verksamheten. Undersökningen visar däremot att likabehandlingsplanen inte blivit ett viktigt dokument i förskolans verksamhet.

Ämnesord: Lek – relationer – socialisering – erkännande – utanförskap – likabehandling – kränkande behandling

Innehållsförteckning

1 Inledning med bakgrund	5
1.2 Studiens syfte	6
1.3 Teoretiska utgångspunkter	6
2 Literaturgenomgång	8
2.1 Det lilla barnets lek och relationer	8
2.2 Synen på lek i förskolan mellan 1970 och 2000talet	9
2.3 Relationsbyggande i förskolan	10
2.4 Vuxnas delaktighet i leken i förskolan	11
2.5 Likabehandling	12
2.6 Metoder för stimulering av leken i förskolan	13
3 Frågeställningar	15
4 Metod	16
4.1 Metodval	16
4.2 Intervjuer	16
4.3 Urval	16
4.4 Genomförandet	17
4.5 Bearbetning och analysmetod	17
4.6 Etiska övervägande	18
4.7 Metodkritik	18
5 Resultat och analys	19
5.1 Lek	19
5.1.1 Pedagoger lekte också som barn	19
5.1.2 Verktygslådan för lek	20
5.1.3 Lekmiljön- där barnen kan leka allt	22
5.1.4 Vuxnas leklust på förskolan	23
5.1.5 Alla barn besitter en förmåga att leka	24
5.2 Utanförskap	25
5.2.1 Program för åtgärder- tanken på att det går över	25
5.2.2 Förutan utanförskap- kamratrelationer på förskolan	26
5.2.3 Likabehandlingsplanen- Den sitter i pärm!	28
6 Slutsatser	30
7 Diskussion	31
7.1 Leken	31

7.2 Utanförskapet	31
7.3 Framtida forskning	32
8 Sammanfattning	33
Referenslista.....	34
Bilaga 1	37
Bilaga 2.....	38

1 Inledning med bakgrund

Den 1 april 2006 trädde lagen om förbud mot diskriminering och annan kränkande behandling av barn och elever i kraft. Alla verksamheter som omfattas av lagen skall arbeta aktivt med att förebygga diskriminering och kränkningar av barn och elever. En likabehandlingsplan, som skall utarbetas på alla förskolor och skolor, skall innehålla hur pedagoger arbetar för en miljö som är fri från kränkande behandlingar av olika slag (Skolverkets allmänna råd 2006).

Är det en kränkande behandling om barnet inte deltar i den fria leken, beroende på om de inte själv tar initiativ eller de anses som ”stökiga”?

Fanny Jonsdottir, lärarutbildare vid Malmö högskola, har i sin avhandling ”Barns kamratrelationer i förskolan”(2007) studerat betydelsen av vänskap och kamratskap under tidigare år och risken för utanförskap om pedagoger inte aktivt arbetar med att stödja barn som inte deltar i den fria leken. Jag menar att utanförskap är när barn inte ingår i en kamrat eller vänskapsrelation utan ägnar sig åt ensamlek eller leker med andra barn på deras villkor. Vad gör pedagogerna för att hjälpa barnen och hur viktigt tycker de att det är. På vilket sätt stimulerar pedagogerna den fria leken och observerar kamratrelationer och lekar? Fanny Jonsdottir menar att det kan observeras redan i förskolans tambur, vid hämtning och lämning av barnen, hur barnen möts utav de andra barnen, att genom ögonkontakten vet de att det finns någon att leka med nästa dag. Jag ser på lek som något roligt där barn skrattar, skriker, söker spänning, använder sin kropp, intar en roll, fantiserar och försöker förstå sin tillvaro tillsammans med andra. Olofsson (1996) beskriver lek, som om barnen befinner sig i ett slags rus. För att kunna beskriva och förstå lek och relationsskapande har jag också i uppsatsens första del berättat om betydelsen av de första anknytningspersonerna, som för det mesta är föräldrarna. Olofsson (1987-1997) menar att föräldrarnas roll under de första åren är en viktig tid för att lära ett barn leka och skapa relationer. De vuxnas fortsatta deltagande och stimulering i leken och i relationsbyggandet är av stor betydelse menar flera lekforskare. Eli Åm, Birgitta Knutsdottir och Gunilla Lindqvist är några av dem som jag har använt i mitt arbete.

I Skolverkets officiella statistik (2007) ”barn i förskoleverksamhet på riksnivå” finns 46 procent av alla ettåringar, 85 procent av alla tvååringar, 89 procent alla treåringar och 92 procent av alla femåringar i en förskoleverksamhet. I Jonsdottirs avhandling beskrivs det att

nio barn av hundra inte har en kamratrelation på förskolan och det är ungefär ett av tio barn. En förskolegrupp består i genomsnitt av tjugo barn och enligt statistiken skulle det innebära att det finns två barn per grupp som har ett utanförskap.

1.2 Studiens syfte

Syftet med uppsatsen är att studera hur pedagoger beskriver på vilket sätt de stimulerar lekar och kamratrelationer för att undvika utanförskap.

1.3 Teoretiska utgångspunkter

Mina två utgångspunkter i undersökningen har varit Vygotskijs socio-kulturella teori och Honneths erkännandeteori.

I Vygotskijs (1995:1999) socio-kulturella teori är det igenom att kommunicera och samspele i lekar och interaktion som barnet lär sig att samverka och skapa kontakt med andra barn och vuxna. De vuxna blir förebilder och stöd i barns sociala utveckling. Det är genom leken som barnen skapar mening och innehåll i sin tillvaro och som barnen förstår sin omvärld. Det är i leken som alla grundläggande färdigheter övas och reaktioner utvecklas. De tränar regler, roller och verklighetsuppfattning. Han menar att barnet imiterar de vuxna och genom dem lär barnen sig om relationer. Genom att barnen imiterar de vuxna så visar de att de förstår vad som väntar dem i framtiden, de socialiseras. Han studerade djurens lek och beskrev den biologiska betydelsen av leken som en skola för framtiden. Den viktigaste leken av alla var enligt hans mening den villkorliga leken. Han kallar det inte låtsaslekar utan villkorliga lekar och menar att leken är som en högre grad av lek. Leken är ett sätt att försvinna från nuet till en drömvärld men också för barnen ett sätt att känna att de klarar av att göra saker. Han menade att sådana lekar är de bästa för att skaffa sig social erfarenhet. Den blir också barnets första ”tankeskola”. Barnens samtal och tänkande är i första hand socialt, men så småningom blir de ett redskap. Ett begrepp som Vygotskijs myntade är ”området för proximal utveckling” och det handlar om att barnet inte kan göra allt själv utan behöver hjälp av någon som har större erfarenhet, oftast en vuxen. Då kan de vuxna utmana och handleda barnen genom att ställa frågor som utmanar barnet till ett längre perspektiv. Att utmana barnen innebär en vidare utveckling och Vygotskij menar att de vuxna runt barnet, föräldrar och lärare, är viktiga för barnens sociokulturella utveckling.

Honneths (2003) erkännandeteori menar för att kunna få en tillit till sig själv måste barnet få ett erkännande från andra. För att utveckla egen identitet, självkänsla, självförtroende och självtillit måste barnet bli sett på ett positivt sätt av din omgivning. Han menar att alla kämpar för ett erkännande och att det är en ständig kamp från barn till vuxen att bli oberoende. Han menar också att erkännande kan också ges till en person då omgivningen upptäcker en ny positiv egenskap som inte tidigare barnet har haft eller som andra uppmärksammat. Honneth menar att individer och sociala grupper måste få erkännande och respekt ”i sin skillnad” (s.92)

Honneth menar att inte bli erkänd i sin egen självbild är en moralisk kränkning. En svekfull handling och en person som inte tas på allvar i förhållande till sig själv är en kränkning. Något som är riktat mot den personliga integriteten till exempel av en handling, förödmjukelse eller ett yttrande och kan skada en persons självbild är en kränkning.

2 Literaturgenomgång

I genomgången av litteraturen kommer den forskning som är relevant för arbetet att beskrivas. Arbetet inleder med det lilla barnets lek och relationer. Därefter beskrivs leken och relationen på förskolan och till sist likabehandlingsplanen och metoder för lek.

2.1 Det lilla barnets lek och relationer

Det lilla barnet stimuleras tidigt i relationsbyggande och lek av de första anknytningspersonerna. Hvang och Nilsson (1996) menar att det tar lång tid att etablera en relation och att skapa ett band mellan barn och föräldrar. De menar att det handlar inte bara om spädbarnstiden utan upp och förbi förskoleåldern. Författarna utgår från den interaktionistiska teorin, som Georg Herbert Mead företrädare, med synsättet att utveckling sker genom samspel med andra och att barnets identitet blir i nära samspel med framförallt föräldrarna. Mead (1995) menar att för att bli någon, ett objekt för sig själv måste barnet få attityder från andra för att bli medveten om sig själv. När barnet blir medveten om sig själv, som ett eget jag, i interaktionen blir utvecklingen möjlig för att utvecklas som en individ. Individens egenskaper utvecklas av omgivningens reaktioner som individen är beroende av. Den respons som barnet får på sitt beteende gör att den blir någon. Irhskog (2006) menar att det är genom interaktionen som barnet kan utvecklas till en social individ. Barnet utvecklar sin identitet, socialiseras och skapar mening och lär sig för att kunna skapa relationer.

Olofsson (1987,1992) ser skötbordet som den första lekplatsen och den vuxne som den bästa lekkamraten när barnet är litet. Leken utvecklas i samspelet med föräldrar. Det är under spädbarnstiden som barnet lär sig vad lek är. Tittut leken är den lek som grundar sig på ögon och kroppskontakt och som så småningom blir en regellek. Barnet lär sig förstå leksignalen, tur-tagande, ömsesidighet och samförstånd, som hon menar är grundförutsättningar för att kunna leka och få lekkamrater. Olofsson anser att betydelsen av föräldrars medverkan i lek är stor när barnen är små, för att barnen ska lära sig att leken börjar och leken är slut. Hon beskriver låtsasleken som lekarnas lek.

Garvey (1990) är en författare som Olofsson ofta refererar till, menar att i samspelet mellan mor och barn är leendet och skrattet det som ger näring åt relationen. När barnet ler eller skrattar mot mamman tolkar mamman det som igenkännande och mamman fortsätter att

stimulera barnet. Blicken använder barnet för att avvärja och samspela. Grundläggande mönster när det gäller interaktionen lärs först mellan moder och barn. Samspel och tolkning av barnets rörelse eller av det första språket bekräftas av mamman och som då barnet förstår att orden har en mening. Sedan lär sig barnet att samspela med mer än en person åt gången, för att se och lära av andras kommunikation. Hon menar att lekens struktur och språkets användning är det viktigaste delarna när barnet konstruerar sin verklighet. Garvey menar att leken innehåller frivillighet, kreativitet, problemlösning och sociala regler och hon säger att leken är beroende av kontraster. Låtsats leken som hon anser att barn kan klara i tre till fyra årsålder innehåller roller, planer och objekt och är låtsaslekens material. Skrattet och leendet är fortsatt viktigt i barnens lekar som kommunikationsmedel för att utveckla och delta i lek (a.a.).

2.2 Synen på lek i förskolan mellan 1970 och 2000-talet

Betydelsen och synen av barnens lek har beskrivits på många sätt genom tiden. Även inom konsten har leken belysts med bilder av barns lek. I *Barnlekar* (1560) av Peter Brueghel d.ä. visas rörelselekar och leksaker, som liknar vår tid. Även om leken är densamma har lekens betydelse i förskolans verksamhet skiftat genom att historien har förändrats.

Under 1970-talet skedde en stor utbyggnad av fritids och daghem och staten tog över förskoleverksamheten ekonomiskt, innehållsmässigt och organisatoriskt (SOU, 1972).

Löfdahl (2007) menar att innehållet har förändrats och orsaken till det är att syftet i de pedagogiska institutionerna förändrats. Leken har under lång tid grundats på Frøbels tankar om att den är barnens egen verksamhet. Den lyfts fram som viktig, men har i de olika styrdokumenterna över tid, använts som metoder för utveckling. Under 1970-talet kopplades leka-lära-arbeta samman. Kärrby (2000) menar att 80-talet inleddes med en ”flumperiod”, med svag styrning av den pedagogiska verksamheten som kom att medföra att det pedagogiska programmet infördes 1987. Då fick leken stor betydelse för inläring och utveckling. Under 1990 till 2000-talet betonas barns lust att lära och där leken och språket lyfts fram som viktiga menar Löfdahl (2007). Den period, som samhället och förskolan befinner sig i just nu kallar Löfdahl för nyliberal. Syftet är att utbilda barnen och att de skall ta ett eget ansvar. Den individuella kompetensen skall framhållas. Hon menar att detta är ett hot mot barnens sociala nätverk och att deras samvaro slås sönder och att detta leder till ett utanförskap. Leken har blivit barnens eget ansvar, där de själv skall lära sig ta ansvar för varandra, lösa konflikter, turtagning och ömsesidighet. Frøbels egna lekverksamhet, grunden

till den fria leken, den goda leken, där det handlar om uthållighet, koncentration och förmåga till att utveckla gemensam lek är annan lek i jämförelse med den nya synen på lek, som hon menar är marknadsanpassad (a.a.).

2.3 Relationsbyggande i förskolan

Föräldrarna är för det mesta de första viktiga anknytningspersonerna, för att barnet senare ska kunna knyta an till andra vuxna och senare till barn. Niss och Söderström (2006) tror att det är relationen till pedagogerna som är avgörande för hur det lilla barnet klarar sin tillvaro i förskolan.

Jonsdottir (2007) anser att barnen har med sig olika färdigheter när de kommer till förskolan och att hemmet är den första "arenan" där barnet får sina första sociala regler. Syftet med hennes studie har varit att se om förskolan är en miljö för att skapa bra relationer för alla barn. Hon menar att det är personalens olika pedagogiska metoder, barnsyn och grundsyn som är skillnad om barnen kan skapa goda relationer eller ej.

Jonsdottirs kriterier, för att vara det kompetenta barnet, ur pedagogers synpunkt, är att barnen skall vara självsäkra, vetgiriga och glada. De har också goda lek- och kommunikativa färdigheter.

Olofsson (1987) syn på viktiga färdigheter för lek är samförstånd, ömsesidighet och turtagning och för att kunna leka måste barn kunna urskilja och förstå leksignalen. Leksignalen är den som säger att detta är inte på riktigt detta är på lek, nu är det på låtsas.

Ytterhus (2003) menar att socialt samspel är ett ömsesidigt utbyte av upplevelser, känslor, erfarenheter och föremål. Social samvaro kan både innehålla och sakna tillhörighet (inkludering), utanförskap (exkludering) och samspel. Hon menar att det ställer stora krav på barnen och att de dagligen kvalificerar sig till olika roller och positioner i en barngrupp, en kvalificeringsprocess. Alla är aktörer med olika status och makt, både barn och vuxna. Ytterhus kriterier för samverkan är gemensam förståelse, hjälpsamhet, gemensamma intressen och att kunna förhandla.

Barn som knappt utbytte blickar, som inte kom med initiativ i leken, inte responderade eller responderade på ett mycket överraskande sätt har stora svårigheter i kvalificeringsprocessen (s.78).

Löfdahl (2007) menar att barns kamratkulturer är en lek på andras villkor. Barnen rangordnar sig ofta efter ålder och där de kan bytas ut om de har låg status. Hon säger att barnen inte bara

leker på skoj utan den innehåller makt och rolltagande samt besvikelse. I leken kan barnet uteslutas och där finns givna kamrat relationer.

2.4 Vuxnas delaktighet i leken i förskolan

I Läroplanen för förskolan (Lpfö98) står det att vuxna ska möta varje barn efter deras möjligheter och skall vara engagerade i samspelet med varje barn och barngrupp.

Hjort (1996) anser att efter förskolornas utbyggnad på 1970 talet förändrades villkoren i barns uppväxt genom att många barn kom att vistas på förskolan och inte i hemmet. Innan fanns barnen i hemmet och hade sina kamrater i närheten av sitt boende och socialiserades och fostrades av sina föräldrar. Pedagogerna får större betydelse i inverkan på barnens utveckling. Att delta i barnens verksamhet har skiftat genom historien. Fröbel menade att den fria leken var barnens egen verksamhet.

Vygotskij (1995) menar att den värld barn lever i är sociokulturell, där kulturen som omger barnen är viktig för att tänkandet utvecklas i takt med att verkligheten förändras. I leken tolkar barnen sina upplevelser, berättar en historia och imiterar de vuxnas handlingar.

Åm (1986) skriver att vuxnas delaktighet och påverkan på barns verksamhet utgår från olika faktorer och det som pedagoger gör varje dag i sitt arbete. Faktorer som spelar in är personalsammansättning, barngrupp, ytstorlek inom-utomhus, närmiljö, planering av inne-utemiljö och förskolans ekonomi. De vuxnas delaktighet och påverkan i lek avgörs av vuxnas inställning till barnens lek, hur gruppen är sammansatt, erfarenheter i barnens liv, materialtillgång och tids- rumsförhållande. Åm betonar vikten av att vuxna observerar barns lek, för att lära sig om lekens innehåll, för att utveckla ett naturligt sätt att delta i barnens lek. Detta kan sen vara viktig kunskap för att ”dra” med sig barn som står utanför leken, att föreslå en roll för dessa barn. Hon menar att det är lättare att se vad som sker i samspelet, när pedagogerna kan delta och observera inifrån. Hon nämner att en av anledningarna till utanförskap är att förskolan har fått ta emot så många barn med funktionshinder. Målet är att barn med särskilda behov skall intrigeras i förskolan, men hon säger att det inte kan bli verklighet förrän alla barn deltar i leken och ingen står utanför. Åm menar att det har betydelse hur personalen gör och vilka metoder de använder för de ensamma barnen.

Ytterhus (2003) har studerat barn med olika funktionshinder och då kommit fram till, för att dessa barn skall kunna delta i leken behövs en medlekare; som hjälper barnen in i leken.

Dessa barn kan inte som vanliga barn, stå utanför leken, fånga lekens skiftande handling och vid rätt tillfälle gå in i leken. Barnet befinner sig utanför leken i en osynlig cirkel och ska gå in i leken vid rätt tillfälle. De barn som inte kan detta, rusar ofta in och behöver en vuxens hjälp. Frönes (1994) beskriver samma fenomen att barnet cirkelar omkring för att bli accepterad. Han motsäger däremot att vuxna ska delta i barnens lek. Det är enligt honom att barn socialiseras med jämnåriga, ej med vuxna.

Hjort (1996) anser att pedagoger har blivit passiva och tveksamma på att gå in och stödja barnen i deras lekar. Anledningen till det är att pedagogerna är osäkra på hur barnen tänker när de leker låtsats leken. Pedagoger är rädda för att störa barnens lek.

Drugli (2003) arbetar med barn med sociala svårigheter och betonar vikten av att vuxna deltar i barnens lek för att lära barnen hur de samspelar och att ge dem positiva upplevelser. Hon menar att det är viktigt för dessa barn att lära sig gränssättning genom leken.(a.a.)

Löfdahl (2007) anser att när vuxna inte är närvarande och delaktiga ger det utrymme för barnen att vara uteslutande och använda sig av makt och vara elaka. Hon menar att barnen ofta får sköta sig själva, eftersom de vuxna har många nya arbetsuppgifter, vilket anses vara viktigare.

Tullgren (2004) menar att de vuxna samtidigt måste vara medveten om att genom att delta i barnens lek, styr de barnens lek med målet att dämpa och göra leken mer acceptabel. Hon kallar det för den ”välreglerade leken”, som ofta styrs om till måltider och ätande.

2.5 Likabehandling

Lpfö (98) säger att verksamheten skall kännetecknas av våra gemensamma värden om rättvisa och jämlikhet, där de vuxna skall vara förebilder för en sådan miljö. Likabehandlingsplanen är till för att förverkliga FN:s barnkonvention som handlar om barnens mänskliga rättigheter. Lagen ger barnen ett rättsskydd precis som de vuxna har. Arbetet är till för att skapa en miljö som inte innehåller diskriminering, trakasserier och annan kränkande behandling.

I handledningen ”Förebygga diskriminering främja likabehandling”, där de olika organisationerna JämO, DO; HO, HomO och BEO har tillsyn över lagen (2006:67), står det att ”*annan kränkande behandling är uppträdande som – utan att var trakasserier- kränker en elevs värdighet*” (s.5). I handledningen ges ett exempel på en pojke som slutat fråga om han får vara med för han vill inte höra att de andra barnen säger nej och där personal tror att han valt att vara ensam. Han är en ensamvarg förklarar personalen av hans beteende.

Jonsdottir (2007) menar att personalens förväntningar är avgörande för hur barnen skall utvecklas och att de ska få möta så många olikheter för att lära sig att alla barn har olika förutsättningar. Genom att de möter och förstår olikheter kan barnen skapa gemenskap och undvika utanförskap.

Jonsdottir anser att i förskolan finns en kamp eller ett spänningsförhållande mellan barnen där gemenskap finns i strid med att hävda sin rätt och bli erkänd. Hon relaterar till Honneths teori att inte ha någon relation i förskolan som är en kränkning där ens självrelation nedvärderas och kan anses som en kränkning. Honneth (2003) beskriver i sin erkännandeteori om att bli erkänd eller att nekans bli erkänd. Han menar att kampen för ett erkännande och betydelsen för människans självkänsla är avgörande för att få en positiv relation till sig själv.

2.6 Metoder för stimulering av leken i förskolan

Alla barn är födda med en förmåga att leka, men med samma sätt som man måste tala med barnet och lyssna på det, för att förmågan att tala skall utvecklas, så måste man leka med barnet, för att lekförmågan skall utvecklas. (Knutsson Olofsson, 1992 s.92)

Hon menar att har man inte lekförmågan så får man ha hjälp att lära sig den. Garvey (1990) menar att träning och handledning av en vuxen kan leda barn att öka och utveckla leken. Det kan öka barnens kooperativa kompetenser och ge bättre resultat när man har problem i barngruppen.

Efter industrialismen och framåt har leken alltmer blivit barnens egen och segregeras från det övriga samhället (Welen, 2003). Hon betonar att en mängd läroplaner innefattas av mål, innehåll, metoder och utvärdering. Metoden hur man som pedagog skall utföra sitt arbete och förhålla sig till barns lärande och utveckling, omnämns inte alls i Lpfö 98. Lekpedagogik är en metod och ett arbetssätt som positivt skulle kunna användas i förskolans arbete. Hon jämför också leksaksföretagens utveckling av lekmaterial för alla åldrar, till exempel Brios från Duplo till Lego Technic och föreslår en verktygslåda med metoder för lekpedagogik för alla åldrar (a.a.).

Olofsson (1996) argumenterar för den fria lekens pedagogik och menar att den vuxne kan med respekt gå in i barnens lek och vara lekpedagog. Hon vill hitta en samspelsmodell, som kan användas i förskolan. Lindqvist (1996) understryker vikten av lekpedagogik för att utveckla leken i förskolan. Genom ett gestaltande arbetssätt, där den skapande ämnen ingår,

skapas en lekvärld där vuxna och barn deltar tillsammans. Personal inleder temat som ofta utgår ifrån litteraturen och med hjälp av figurer och handling inspirerar dem barnen in i temat eller leken.

3 Frågeställningar

Utifrån syftet med studien, mina utgångspunkter och litteraturen jag har funnit om problemområdet vill jag ha svar på följande frågor:

Finns det utanförskap i förskolan och hur arbetar pedagogerna med det?

Vilka förmågor menar pedagogerna behövs för att kunna leka?

På vilken sätt har leken betydelse för utanförskapet?

Vad har likabehandlingsplanen för betydelse i arbetet mot kränkande behandling?

4 Metod

Nedan kommer mitt val av metod, tillvägagångssätt, intervjustudien och genomförande att redovisas.

4.1 Metodval

För att ta reda på hur pedagogerna beskriver utanförskap och hur de stimulerar lek och kamratrelationer i förskolan användes intervjumetoden. Jag använde mig av den kvalitativa metoden för att få förståelse och för att beskriva en företeelse som jag är intresserad av. Enligt Patel och Davidsson (2003) är en kvalitativ undersökning ett sätt ”att upptäcka företeelser, att tolka och förstå innebörden av livsvärden, att beskriva uppfattningar eller en kultur”(s.103). Jag valde den kvalitativa inriktningen i min undersökning då jag endast sökte svar genom intervjuerna.

4.2 Intervjuer

Holme och Solvang (1997) skriver att syftet med kvalitativa intervjuer är att få ett ökat informationsvärde och en djupare förståelse för de fenomen som ska studeras. Intervjufrågorna hade låg grad av strukturering och låg grad av standardisering som ofta används vid en kvalitativ intervju. Frågorna var förberedda och ställdes under intervjun när det föll naturligt i samtalet. Enligt Patel och Davidsson (2003) ger denna typ av intervjufrågor fler möjligheter för intervjupersonen att tolka och svara fritt med egna ord om sin inställning till ämnet. Patel och Davidsson (2003) skriver att i en kvalitativ intervju är målet ett samtal där båda är medskapare för att samtalet ska bli meningsfullt och sammanhängande kring den företeelse som studeras.

4.3 Urval

Mina intervjuer gjordes av fyra pedagoger, samtliga kvinnor, som arbetar på tre olika förskolor i södra Sverige. De är i olika åldrar och har arbetat olika länge.

Jag har medvetet valt ut mina intervjupersoner och det är personer jag tidigare haft kontakt med och som arbetat under femårs tid. Sannolikhetsurval, som är det vanligaste valet inom forskning, är ett slumpmässigt val och används ofta i kvalitativa undersökningar för att forskare skall kunna generalisera resultaten. Ett slumpmässigt urval är att ta ett stickprov från populationen. Motsatsen är ett icke- sannolikhetsurval, som är den främsta metoden i

kvalitativa intervjustudiestudier menar Merriam (1994). Intervjustudie är när man gör en undersökning av en mindre grupp personer som man önskar få mycket information ifrån. Enligt Merriam är den vanligaste formen ett målinriktat eller ett ändamålsenligt urval, det som användes i min undersökning. Ett ändamålsenligt urval görs för att upptäcka, förstå och få insikt och för att lära sig så mycket som möjligt. I ett ändamålsenligt urval väljs personerna i intervjun för att de sitter inne med specifik kunskap.

4.4 Genomförandet

Eftersom förskolorna var kända besökte jag personligen pedagogerna för att höra om det var intressant för dem att delta i min undersökning. Samtliga pedagoger var intresserade och de fick ett informationsblad (bilaga 2) och vi kom överrens om lämpliga tider för intervjuer. Intervjuerna gjordes i lugn och ro i förskolornas personalrum och varade i ungefär 45 minuter per pedagog. Pedagogerna fick inte läsa intervjufrågorna och jag hade de bredvid mig som ett stöd i samtalet. Att få frågorna framför sig kan göra att man tappar koncentrationen och börjar läsa under tiden. Eftersom pedagogerna är kända och vi har en trygg relation kändes det onödigt med uppvärmningsfrågor. Frågorna är sådana som vi egentligen inte har diskuterat, så jag hade ingen aning om hur de skulle svara. Det jag vet är att de är kunniga pedagoger. Intervjuerna gjordes med hjälp av en bandspelare och överfördes till dator efterhand. Andledningen till att jag använde bandspelare var för att kunna koncentrera mig på intervjupersonen samt att ställa följdfrågor för att ringa in problemområdet.

4.5 Bearbetning och analysmetoder

Resultatet blev fyra band som överfördes till text och den insamlade data blev 20 sidor utskrivet material. Svaren samlades in under intervjufrågorna och skrevs ner ordagrant. Patel och Davidsson (2003) skriver att det inte finns en universell metod när man gör en kvalitativ bearbetning. Jag använde mig av att märka svaren med olika färger för att svaren kunde komma mer utvecklat under en annan fråga. Jag försökte strukturera och tolka svaren eftersom jag hade formulerat många följdfrågor och samtidigt analysera texten med mina teoretiska utgångspunkter i bakhuvudet. Genom att sortera och samla pedagogernas svar hittade jag många likheter och många olikheter. Olikheterna fanns oftast i vilka metoder som man använder i sitt arbete och likheterna fanns i tankar och funderingar. Arbetet innehåller därför både pedagogers teorier och praktiska lösningar på den företeelse som jag studerat.

4.6 Etiska övervägande

Patel och Davidsson (2003) menar att en viktig del av undersökningen är att ta hänsyn till forskningsetiska frågor. Intervjupersonernas anonymitet kommer att skyddas och det kommer inte att vara möjligt att identifiera vilken förskola jag varit på. Materialet kommer att användas efter forskningsetiska principer. Inga namn kommer att användas och svaren kommer att behandlas konfidentiellt. Intervjupersonerna kommer att få ett informationsbrev där det framgår att intervjun är frivillig och kan avbrytas när helst. Under arbetet kommer intervjupersonerna kunna komma i kontakt med mig för att kunna fråga om arbetet. Materialet förvaras på säker plats i mitt hem och kommer att förstöras när arbetet är klart.

4.7 Metodkritik

Pedagogerna var positivt inställda till intervjun och hade mycket information att delge om ämnet. Eftersom pedagogerna redan var kända personer för mig kan detta ha påverkat resultatet. Resultatet hade kunnat vara annorlunda om jag valt ett slumpmässigt urval eftersom man kan generalisera resultaten på ett annat sätt menar Patel och Davidsson (2003). Jag ställde många intervjufrågor och svaren kom att gå in i vart annat. Jag har gjort medvetna och omedvetna val när jag satt ihop resultatet för att få likheter eller olikheter att analysera. Jag har valt bort att kommentera och analysera vissa svar och jag har också valt bort viss insamlad data som jag inte tagit med i arbetet, men som hade kunnats användas.

Två pedagogers svar valdes bort när jag ansåg att det gav ett likvärdigt material, därför användes inte deras svar i undersökningen. Jag anser att det inte hade påverkat resultaten. Materialet blev stort och ohanterbart att bearbeta och tiden räckte inte till.

5 Resultat och analys

I avsnittet resultat och analys redovisas undersökningens resultat och min analys av de svar intervjupersonerna gett. Avsnittet är indelat i två huvudrubriker Lek och Utanförskap. Förskolorna beskrivs i undersökningen som 1, 2 och 3. Pedagogerna beskrivs som A till D.

5.1 Lek

Under rubriken Lek finns underrubriker som behandlar pedagogernas egna lekminnen, metoder, lekmiljön, de vuxnas delaktighet och barns lekförmåga.

5.1.1 Pedagoger lekte också som barn

Leken har över tid förändrats och för att få en uppfattning av mina intervjupersoners erfarenhet av egen lek bad jag dem berätta om deras mest ihågkomna lekar under deras barndom.

Man gick och handla mjölk i mjölkaffären och kött i köttaffären och fascinerades av alla de saker man kunde handla och det iscensatte man när man kom hem i leken. Mitt emot vägen där vi bodde fanns ett skrotupplag och där smög vi in som barn och plockade på oss olika saker som vi sen använde i vår lek med affären. När man skulle gå in ville man inte bryta den här leken, utan man ville bara fortsätta och fortsätta. (Pedagog. C)

Detta beskriver en tid när barnet inte var lika övervakat som i dag och man hade tillgång till sin omgivning. Vuxna såg säkert barnen men lät dem vara ifred och lät barnen leka sina lekar. Lekmiljön och närmiljön beskrivs som trygg trots faror, men jag upplever att barnen kunde röra sig friare om man tänker på trafiken. De kunde själva gå till affären och handla och på så sätt socialiseras in i samhället. Man visste hur råvarorna, kött och mjölk, hanterades av yrkesfolk. De vuxna blev förebilder för leken.

Pedagogerna beskriver de vuxna som förebilder men inte att de deltog i leken.

Vi bodde på ett villaområde så vi var mycket ute alla barnen tillsammans. (Pedagog. A)

Vi samlade recept i en pärm och satte pris och hade affär kring det, det var mycket affär. (Pedagog. B)

Inga vuxna nämns som delaktiga i deras lekar och pedagogerna berättar om sin lek tillsammans med ”alla barnen” och ”vi”.

Ibland kunde man vara osams och inte komma överens, några ville bestämma, men det var inte det viktigaste men det var själva leken som gav en känsla av tillfredsställelse. De sakerna man kommer ihåg var ju för att det tyckte jag var kul, sen behöver leken inte vara rolig, de är kanske att man inte kommer ihåg det. (Pedagog. B)

Barnen löste sina konflikter själv, utan vuxnas inblandning och att vara osams tycktes inte vara det viktigaste, bara de fick leka. Att känna välbehag av att befinna sig och delta i en lek, att få bekräftelse på att vara en i gemenskapen, att vara någon, tolkar jag som det viktigaste från pedagogernas berättelser.

5.1.2 Verktyglådan för lek

Skillnaden från pedagogernas lekmiljöer och förskolans kan upplevas vitt skilda. Efter 1970-talets stora utbyggnad blev barnens dagliga tillvaro allt mer på institutioner och leken kom att stimuleras av vuxna på ett annorlunda sätt.

På förskola 1 arbetar pedagogerna med profilering Portfoliomodellen, där de dokumenterar barnens utveckling. De observerar barnens lek De filmar lekarna och menar att barnens erfarenhet visar sig i leken och det är viktigt att de dokumenterar det för deras utveckling. Pedagog A och B ser leken som en möjlighet att använda det som sker i leken i sitt arbete efter barnets intresse. De stimulerar barnen genom berättelser som finns inom lekpedagogik.

Leken är grunden till allt och vi pedagoger är lekfulla och inte rädda och bjuder på oss själva, vi går in i leken också för att se hur barnen tänker på saker och ting, på de saker man är ute efter. Vi vill lära oss hur de tänker. Genom processfrågor i leken lär vi hur barnen tänker på det de gör och sätter ord på sina tankar och på så vis kan vi styra och utmana deras tankar för att tvinga barnen att reflektera. På så sätt kan man hitta andra saker i leken och bjuda på sig själv och släppa loss tillsammans. Man ställer frågor så att barnet kommer fram till svaret själv, och inte jag. (Pedagog. A)
Vi observerar barnens lek för att ”läsa av” barnens intresse för att sedan arbeta vidare kring det. Leken tar man tillvara på under hela dagen. När man har läst sagor som Lisen kan inte sova eller Bockarna Bruse tar de till sig och leker den sedan själva. Att man som pedagog kan vara med och kan ställa processfrågor till hur de tänker, som vad ska vi göra nu? (Pedagog. B)

De vuxna förebilderna blev mer som vägledare i barnens lek och verklighet. Pedagogerna arbetar utifrån ett sociokulturellt perspektiv, där de använder ett gestaltande arbetssätt genom sagor som utgångspunkt. De utmanar barnen i sin utveckling genom att ställa frågor för att barnen skall reflektera över och planera sin lek och sina roller.

Pedagog C stimulerar rollek genom material men dokumenterar inte eftersom det inte är pedagogens arbetssätt. Hon arbetar mer efter att barnen bestämmer sin egen lek och styr leken när riskvärdet är större än lekvärdet. Stimulera till rollek och sätta igång en lek gör pedagogerna på olika sätt.

Observation är en metod för att kunna hitta leken och lyssna och hitta deras intresse. När man hittar någon form av leksituation, då försöker vi hitta en ingång så att de får leka den här leken med hjälp av material och med hjälp av enkla medel. Vi vill få fram rolleken och använder oss av leklådor för att stimulera leken men också för att barnen ska lära sig sortera och ta ansvar för material. Leklådorna innehåller affär, café, sjukhus, post, bank, optiker, cirkus och forskarlåda. De är utrustade med klädesplagg och alla tillbehör som tillhör just den rolleken. Barnen kommer och ber om de här lådorna och samtidigt kan vi bjuda in fler barn i leken, barn som kanske inte själv tar initiativen men att man ser att man leker så kan vi bjuda in dem så de också får en roll i leken. Vi har också bygglek, konstruktionslek, där det då ingår en brandstation, en polisstation och en flygplats och alla tillbehör som finns till det. Vi styr leken till olika utrymme och olika rum så att inte alla leker på samma utrymme. (Pedagog. C)

Du måste vara igångsättare av leken och då kan man inleda med att leka doktor, och sen smyga sig iväg när barnen har förstått. (Pedagog. D)

Genom att leka kända yrkesroller från verkligheten kan barnet träna regler och roller och verklighetsuppfattningar. Det är yrkesroller de känner igen från kulturen som de lever i och de yrken som är spännande och stimulerar till lek. Här finns tydliga roller och vuxna kan också bjudas in i leken. Relationer tränas och barn som inte själv tar initiativ kan få en roll på ett enkelt sätt i leken. Dessa lekar liknar pedagogernas egna lekar med fantasifullt material och tränar barn i socialiseringen i att förstå sin omvärld.

Som metod och igångsättare av lek använder pedagogerna olika redskap och verktyg för att stimulera till lek. På förskola 1 använder de två figurer för att nå mål som exempel hur man är mot varandra, empati, etik och moral.

Det är tillsammans med barnen vi gör verksamheten, barnen som huvudrolls innehavare och jag som medaktör. (Pedagog. B)

Pedagogerna är medvetna om att barnet inte kan göra allt själv utan behöver stöd utav vuxna. Utifrån barnens intresse gör pedagogerna och barnen verksamheten tillsammans. De vuxna agerar som vägledare med barnens sociala utveckling i fokus. Genom lekpedagogik styr de leken menar pedagogerna och använder sig av leken med ett syfte. På detta sätt får pedagogerna med sig alla barn även dem som inte leker.

Vi arbetar med ART (aggression replacement training) ett slags forumspel där två pedagoger har lektionen och de spelar upp vad en situation om vad som har hänt. (Pedagog. D)

Dramatik i alla former är ett uppskattat inslag i barnens vardag. Det är roligt att delta som vuxen och kan locka fram barnet i dig i olika skepnader. Pedagogerna kan dramatisera med personer och dockor och förstålla både röst och rörelser. Forumspel använder de i verksamheter för att spela upp för barnen och synliggöra situationer och händelser som sker i barnens vardag. Det skulle kunna göras helt spontant i en lek och planerat i verksamheten för att få ett samtal med barnen om något speciellt händer som pedagogerna vill att barnen ska tänka efter på. En slags ”tankeskola”. På förskola 3 där det finns barn med funktionshinder använder pedagogerna sig av den fria leken för att man ska lära sig och leka. Andra metoder de använder sig av är handdockor och forumspel.

På förskola 2 utgår pedagogerna från någonting som de vill uppnå och sätta igång lek igenom ett tema.

En metod är observation, för att jag ska kunna hitta leken, en annan metod är för att lyssna inför att hitta deras intressen. Jag tror att jag stimulerar mycket lek med material, med att tillåta lek, att titta på den. (Pedagog. C)

Observationen är grunden för vuxna att stimulera och förstå låtsaslek. Låtsasleken är inte lätt att greppa om vuxna inte förstår barnens koder, lekspråk, regler och signaler, grundförutsättningar för lek och för framtida vuxenlivets förmåga att planera, organisera och kommunicera.

5.1.3 Lekmiljön- där barnen kan leka allt

Förskolans lekmiljö bör vara föränderlig efter barnens intresse och fantasi. Den skall innehålla alla möjligheter för att barnen själv ska skapa sin lek liknande de möjligheter barnen hade på pedagogernas lektid. Att hämta leken från material och inspiration.

Man ska kunna bygga kojor inomhus också och man ska ha ett enkelt material som kanske inte talar om hur leken ska vara. Kapprum kan också vara en lek miljö och man kan hänvisa barn till utrymmen som man kanske inte alltid tänker på lek. Man vill ha fint runt omkring sig och kastar bort små möbler, men dessa kan barnen själva flytta omkring och skapa sina egna miljöer. Möjligheten att använda så många rum som möjligt, att bygga kojor inomhus, att kunna förändra rum att använda möbler och att låta barnen skapa sina egna miljöer så långt som möjligt. (Pedagog. C).

Miljön är hela tiden föränderlig och ändras efter intresse och organiseras om var barnen helst leker. (Pedagog. A)

Utemiljön är bra för lek där kan du leka allt. (Pedagog. D)

När barnen skapar sin egen värld kan de använda material som inte alltid är det som det är menat för t.ex. en kloss kan vara ett flygplan, ett blad kan vara en sedel och bord kan vara ett hus. Genom att omvandla verkligheten till fantasi och fantasi till verklighet kan barnet skapa mening och innehåll och förstå sin omvärld.

5.1.4 Vuxnas leklust på förskolan

De vuxnas roll i leken skall utgå ifrån barnens behov och intressen. De vuxna ska ha intresse av barnens lek och observera lekens innehåll, för att kunna inspirera till att leken och barnen utvecklas. Pedagogerna skall ha fingertoppkänsla och möjlighetsglasögon för att delta och ingå i barnens lek och att så lite som möjligt styra och störa den.

Man kan både delta och inte delta för det är inte alltid som barnen inte vill att en vuxen skall vara med i leken. Det tycker jag beror på hur de bjuder in i leken. När de leker sitter vi med på golvet, inte i leken men vi sitter med. (Pedagog. B) Det är från situation till situation ibland ska de få leka själva men att du är där som en förebild. Att man inte tar över leken utan man håller sig i bakgrunden. (Pedagog. A)

Pedagogerna deltar i leken när barnen bjuder in till lek och tycker att det är positivt att vuxna deltar i barnens lek. De menar att det inte är alltid så att barnen vill ha en vuxen med i leken.

Pedagogerna tar inte över leken utan deltar och tar en roll på barnens villkor. Att vara närvarande och utmana barnen för att på så sätt ge dem ett större perspektiv är viktiga i barnens sociala och kulturella utveckling.

Att bli inbjuden i en lek kan vara som patient och då behandlar barnen inte mig annorlunda än vad de behandlar varandra för man är en i leken. Att vara medlekare och att barnen vill att man ska gömma sig och jaga. Jaga leken är en rolig lek med mycket skratt och det är en lek som barn uppskattar. (Pedagog. C)

En viktig del till att stimulera lek är glädjen, lusten, spänningen och att det ska vara roligt. När barn skrattar och skriker och använder sin kropp skapas energi och extas och en vilja att leka

tillsammans med andra ökar. När vuxna deltar ökar spänningen ytterligare ett snäpp och barnen utmanas maximalt.

5.1.5 Alla barn besitter en förmåga att leka

Barn som är duktiga lekare kan de sociala spelreglerna och visar respekt, empati och medkänsla för andras önskemål. Färdigheter och förmågor, som koder, signaler, språket, regler och kroppsspråket, ögonkontakt och framförallt leendet och skrattet är förutsättningar för lek. Barnet har med sig sina egna upplevelser och sociala erfarenheter från sin hemmiljö när de kommer till förskolan. Barnet utgår utifrån sin förmåga från sin egen värld och sina egna erfarenheter.

Eftersom vi har några funktionshindrade barn måste vi vara med i leken för att lära barnen för att förstå vad lek är. (Pedagog. D)

Har man jobbigt hemma kan det utgöra ett hinder för att man leker. Vi har en kille som saknar språket och har svårt att ta kontakt, det blir väldigt buffligt. Att man som pedagog hjälper barnet att hitta andra vägar istället, hur man ska göra, att man blir som en vägledare. (Pedagog. A)

Det finns skillnader mellan förmågor och förutsättningar när det gäller barn med olika funktionshinder och ”vanliga barn”. Svårigheter med att tolka varandras signaler och kroppsspråk, uthållighet och hur barnen intar roller, gör planer och agerar, skiljer sig när de inte vet vad lek är. Det finns ofta barn med funktionshinder i grupperna på förskolorna, både med synliga och osynliga hinder, som kräver pedagoger med kunskaper om lekens betydelse och funktion. I grupperna, med barn som har olika hinder för att leka är vikten av närvaro och deltagande av vuxna stor, att pedagogerna arbetar medvetet med lek för att träna socialkompetens hos alla barnen.

Alla barn besitter en förmåga att leka och sen är det mycket omgivningen som styr hur man väljer att utveckla leken. Vi och föräldrarna är förebilder i lekförmågan. (Pedagog. A)

Har man inte förmågan så bör man lära sig den. (Pedagog. C)

Man måste vara kreativ, hitta en kod för leken, men framför allt att lära sig det sociala samspelet för en träning i verkligheten. (Pedagog. D)

Vissa barn har mycket fantasi och kreativitet men saknar det sociala samspelet, de vill för mycket, men som de andra barnen ändå vill leka med. (Pedagog. B)

Några pedagoger menar att fantasi och kreativitet, påhittighet, att vara glad och rolig, att lyssna och kommunicera är förmågor som en bra lekare har. Motsatsen måste då vara att vara lynnig, fantasilös, otrygg, passiv, initiativlös och egocentrisk. För att förstå vad det är som gör

ett barn till en social kompetent individ måste vuxna också kunna se och förstå motsatsen, för att kunna arbeta med de barn som saknar färdigheter och förmågor.

Barnen har olika strategier för lek. Visa barn planerar och organiserar och har en färdig plan för leken andra faller spontant in i leken. Vårt forskande arbetssätt gör att barnen är ganska öppna för varandras olika sätt att tänka och de använder orden, ja du får tro som du vill och jag får tro som jag vill. (Pedagog. A)

En viktig del som alla pedagoger tar upp är att låta andra bestämma leken, att barnen inte blir för egocentriska, att få lära sig böja sig för de andra, vilket gör att de leker bra tillsammans. Metoder som pedagogerna beskriver för att barnen ska få syn på sig själv i leken är de forumspel där de beskriver för barnen i situationen hur de ska agera mot varandra. Här blir de vuxna förebilder och de vuxnas beteende blir ett alternativ till att lösa ett problem för barnen.

5.2 Utanförskap

I delen om Utanförskap behandlas åtgärder, kamratrelationer och likabehandlingsplanen.

5.2.1 Program för åtgärder- tanken på att det går över

Pedagogerna arbetar på olika sätt med de barn, som har leksvårigheter och som hamnar utanför.

Man gör inga åtgärdsprogram när det gäller leksvårigheter, kamratrelationer kanske med tanken på att det går över. Språket och språksvårigheter gör man insatser för och använder sig av olika metoder till exempel Tras. Vi har barn med funktionshinder som inte är synliga och där barnet har en lek på sina egna villkor, men har kanske inte kognitiva svårigheter med språket men med tänket. Jag tycker man tappar en del barn där. (Pedagog. C)

Man skriver inga åtgärdsprogram mer än målbeskrivning. Barn som har stora problem kopplar vi in ett resursteam, då görs det ett åtgärdsprogram. (Pedagog. A)

Vi arbetar med ADL (Anpassning till det dagliga livet) där man får lära sig hur man till exempel betar sig mot sin kompis. (Pedagog. D)

Det finns skillnader i synen på åtgärdsprogram för sociala svårigheter och pedagogerna har olika program för att hitta barn med olika svårigheter. Pedagog A nämner målbeskrivning som sitt verktyg i arbetet med barnen. De kopplar in ett team som tar hand om de barnen med stora svårigheter. Pedagog C tycker att det finns barn som faller utanför systemet, framförallt de barn med osynliga handikapp, att det är oftast svårigheter med språket och andra kognitiva svårigheter som de uppmärksammar. Pedagog D arbetar dagligen med att förbättra relationer.

5.2.2 Förutan utanförskap- kamratrelationer på förskolan

För att få en eller många kamrater krävs många olika förmågor och färdigheter. Detta börjar inte i förskolan utan tidigt i ett barns liv för att kunna skapa relation med någon. Barnets självbild blir avgörande för förmågan att skapa en relation med andra vuxna än föräldrarna och med andra barn.

Möter man barnet med en positiv handling och uppmärksammar barnets styrkor så uppfattar de andra barnen det och ger barnet som är lite utanför en status Att lyfta fram de barnen så att de känner sig dugliga och kan någonting, och på det viset också någon man kan skapa en relation med. (Pedagog. C)
Det är viktigt att uppmuntra de positiva egenskaperna hos barnet för att göra de andra barnen intresserade. (Pedagog. A)

Om barnet blir sedd på ett positivt sätt av sin omgivning har de möjlighet att utveckla självkänsla, självförtroende och självtillit, grundförutsättningar för att växa som person. Att få ett erkännande kan vara när barnet får en ny positiv egenskap upptäckt och få uppmärksamhet på ett sätt som att jag duger. Några av pedagogerna betonade vikten av att framhålla det positiva hos barnet för att ge barnet en högre status.

Samtliga pedagoger menar att de vuxna har en stor roll när det gäller barnens kamratrelationer. Hur man dagligen är förebild för barnen som vuxen, hur de vuxna dagligen är mot varandra och hur de möter barnen. De menar att de vuxnas sätt påverkar och hjälper barnen med konflikter och relationer och att se andra med andras ögon.

I utanförskapet tror inte jag att man hjälper barnet ifråga som sitter utanför, om man jobbar med att här leker alla med alla. (Pedagog. A)

Samtliga pedagoger menar att det finns utanförskap i förskolan. Det finns i varje grupp och det finns barn som inte syns om de vuxna inte observerar det. Det är viktigt som pedagog att vara närvarande, att läsa av, observera för att kunna lyfta fram det barnet som är utanför.

Det är svårt, det tänker jag på ofta när två barn har börjat leka och det kommer ett barn lite senare på morgonen som vill vara med i den leken, ska man då göra ett avbrott? (Pedagog. B)
De som är ensamma hjälper vi och det är därför vi vuxna också är med mycket i leken. (Pedagog. D)

Pedagogerna menar att de måste vara försiktiga med de barn som själv ställer sig utanför och bara vill observera. Det kan vara en mognadssak för att barnen vill titta på, för att senare ta steget att vara med. Pedagogerna menar att man aldrig ska tvinga in någon men att försöka hitta ingångar i leken. Att tvinga in barn i en lek kan ses som om en person inte tas på allvar utan som en okänslig, okunnig handling, nästan som en förödmjukelse för barnet.

Utanförskap finns mer eller mindre i alla grupper. Samtliga pedagoger menar att det viktigaste är att de observerar och aktivt arbetar med lek och relationer.

Det finns absolut utanförskap, det finns i varje grupp och det varierar också om man tänker att om någon person har varit utanför en tid, om man tänker statusen i gruppen det kan ju förändras, helt plötsligt så vänder det och den som varit jätte mycket i fokus är det inte alls längre. Det kan bero på att något annat barn kommer in eller att några andra barn hittar varandra på ett nytt sätt med de här medvetna gruppindelningarna . Är något barn ledigt så kanske barngruppen förändras och den givna ledartypen uteblir och då kommer andra fram. (Pedagog. A)

Utanförskapet kan vara över en tid, men kan förändras med hjälp utav vuxna och då kan ett barn socialiseras in i gruppen. Att som pedagog vara motiverande och inspirerande och positiv får barnen att våga ta ett steg vidare att hitta nya sätt i relationerna genom stöd och uppmuntran.

På förskola 1 arbetar pedagogerna medvetet genom att organisera verksamheten och grupperar medvetet för att tvinga barnen att ta nya kontakter som de inte gör annars om man alltid är tillsammans.

Det viktigaste är inte att alla trivs med alla men man måste respektera och acceptera för att alla är lika mycket värda. (Pedagog. A)

Alla människor kämpar för ett erkännande och det är en ständig kamp att bli oberoende och självständig. För att lyckas måste barnet få ett egenvärde och att inte bli erkänd kan ses som en moralisk kränkning.

Det kan finnas utanförskap. Det kan finnas barn som inte syns om man inte observerar det. Som man inte märker för att den gör inte väsen av sig. Eller så gör den väsen av sig och hamnar i typ av ett ingenmansland där man hör ofta det nämnas. Hur har det varit i dag, ja den och den gjorde det och det är alltid samma namn som kommer upp, som man egentligen inte har sett någonting om. (Pedagog. C)

Är det någon som är utanför, så hjälper man dem på traven, vi har så små grupper och är många vuxna, så där är alltid någon. (Pedagog. D)

Det kan finnas en skillnad med att arbeta i stora grupper och i små grupper för att upptäcka utanförskap. Pedagogerna menar att observation är en viktig del för att upptäcka utanförskap. Att de ser vad som händer i leken och vad anledning är till varför barnet inte kommer in i leken och inte har någon kamrat.

Förskola 1 använder sig av de två figurerna för att hjälpa barnen med deras konfliktarbete. Genom figurerna hjälper de barnen att se om det finns någon kompis som är bra på något och att vända sig till varandra, uppskatta varandras positiva sidor. Pedagogerna dramatiserar i det vardagliga för barnen, händelser som sker för att få en konkret upplevelse av konflikten. Om de arbetar med barn som inte kommer in i gruppen kan man använda grupplekar som finns i ”Gruppen som grogrund” och som innehåller lekar och övningar.

5.2.3 Likabehandlingsplanen- Den sitter i pärmen!

Likabehandlingsplanen som tillkom 2006 innebär att barnen skall få samma rättigheter som vuxna när det gäller diskriminering av olika former. Det kommer ofta direktiv om hur och det skall arbetas med olika handlingsplaner på förskolorna.

Ska man vara riktigt ärlig så är det många dokument som skrivs för syns skull så har man gjort det och sätter in det i en pärm. Det är klart att man har de grundläggande värdena som i läroplanen med allas lika värde, respekt och acceptans men det är ens eget och det gör man inte för att det finns en likabehandlingsplan utan det är mina egna grundtankar och min barnsyn och kunskapssyn och mitt förhållningssätt som jag väljer det. Man vill att det ska se bra ut i dokumenten utåt sett. (Pedagog. A)

Vi har gjort upp en likabehandlingsplan för vi hade ingen men den ser ut som alla andra. Likabehandlingsplanen är ju ord som nedskrivna på ett papper som man har med sig hela dagen. Det är ju det att det ska vara planer hit och dit. Det som är bra är att det går ut till föräldrarna. (Pedagog. B)

Det är bra att det kommer upp och diskuteras för att man kanske inte alltid tänker på vad likabehandling är. Vi tror att vi behandlar vi alla lika men blir man observant på det och på sig själv så gör man inte alltid det. (Pedagog. C)

Jag vet i alla fall att vi har satt den i pärmen. (Pedagog. D)

Tid och prioritet kan vara avgörande med arbetet av de olika dokumenten. Pedagog A, B och D menar att det är ytterligare ett dokument som skrivs för syns skull och som alla andra planer som sätts in i en pärm. Pedagogerna menar att de är det arbetet som görs varje dag med egna grundtankar, barnsyn, kunskapssyn och de förhållningssätt som de har. Läroplanen innehåller de grundläggande värden med allas lika värde, respekt och acceptans. Som pedagog kan de säkert uppleva att för mycket tid går åt arbetet med bisysslor istället för arbetet med barnen. Men förståelsen för att barn kan bli kränkta av att inte få delta i leken är stor.

Det är klart att det är kränkande om man inte får stödet från de vuxna. Om man börjar sitt liv med det och inte får hjälp med att lyftas som person så lär det inte bli bättre sen. (Pedagog. A)

Är det då som de andra barnen säger nä du får inte vara med, då kan det vara kränkande. (Pedagog. B)

Men man måste vara medveten som vuxen att vad kan vara kränkande att inte vara med i leken. Ofta ser man kanske inte det här för att där inte finns vuxna, för barn kan vara rätt taskiga mot varandra. (Pedagog. C)

Att inte få delta i lek och få vara utanför och att ständigt känna att inte duga som lekkamrat är en kränkning mot den personliga integriteten menar pedagogerna. Att inte bli erkänd i sin egen självbild blir detsamma som en moralisk kränkning.

6 Slutsatser

Undersökningen visar att pedagogerna arbetar med barnens lek och använder sig av olika metoder för att utveckla leken. De är väl medvetna om vilka förmågor som krävs, vilken betydelse lekmiljön har. Pedagogerna stimulerar till lek och deltar själv i leken, för det mesta när barnen själv bjuder in till lek. Pedagogerna är också väl medvetna om att det finns utanförskap i grupperna och använder många olika metoder för att försöka få in alla barnen i leken. Deras förhållningssätt att lyfta fram barnens positiva sidor kan motverka utanförskapet och ge barnen en positiv självbild. De menar att de själv har en viktig roll som vuxna förebilder hur de, som pedagoger, förhåller sig till varandra. De arbetar med gruppen genom att dela och ibland styra leken och ser observationen som ett viktigt redskap för att förstå och hjälpa till i barnens relationsarbete. Likabehandlingsplanen ser pedagogerna som ännu ett dokument tillsammans med alla andra och att de är tiden som avgör i arbetet med de olika dokumenten. Pedagogerna ser dock allvarligt på kränkande behandling och beskriver det i förhållande till leken, som allvarligt när något barn utesluts ur leken. Åtgärdsprogram skrivs inte om sociala svårigheter, endast om problemen är så stora att professionell hjälp behövs kallas in.

7 Diskussion

I diskussionen har jag delat upp texten under två rubriker, Leken och Utanförskapet. Här diskuteras resultatet i förhållande till litteraturen och mitt syfte. Syftet i uppsatsen är att studera hur pedagoger beskriver på vilket sätt de stimulerar lekar och kamratrelationer för att undvika utanförskap. Sist i diskussionen finns ett avsnitt om framtida forskning.

7.1 Leken

I min undersökning visar resultatet att pedagogerna arbetar och stimulerar leken för att utveckla alla förmågor och färdigheter som utvecklar barnen. Det är positiva, initiativrika och kunniga pedagoger som föreslår metoder och arbetssätt, både för lek och lekmiljön, som liknar Garvey (1990), Olofsson (1987:1996), Åm (1986) och Lindqvists (1996) metoder, som finns beskrivna i litteraturdelen.

Pedagogerna deltar i leken och framförallt när barnen bjuder in dem. De ser observationen som en möjlighet att lära sig om lekens roller, planer och om hur barnet använder sig utav material och objekt. I resultatet ger pedagogerna förslag som kan användas av vuxna som känner sig osäkra att närma sig och delta i den fria leken. Hjort (1996) anser att många pedagoger undviker den fria leken för att de inte förstår lekens innehåll och mening.

Vygotskijs (1996) menar att de vuxna är förebilder för barns socialisering och det är i leken de imiterar de vuxna.

Finns det vuxna som undviker leken blir det inga förebilder i leken. Det blir rädda vuxna som drar sig undan och stimulering till lek försvinner. De blir barnens egen aktivitet, som Löfdahl (2007) menar.

7.2 Utanförskapet

Jonsdottir (2007) anser att skillnaden om barn har en bra miljö på förskolan beror på pedagogernas metoder, barnsyn och grundsyn för att arbeta med lek och kamratrelationer. I undersökningen har alla pedagogerna betonat vikten av en positiv självbild och att lyfta fram varje individ med sina styrkor, för att barnet skall få självtillit och självkänsla. Honneths (2003) erkännandeteori innehåller de tankar och funderingar som pedagogerna arbetar med dagligen. De når inte alla barn vilket de är medvetna om. En orsak till att pedagoger inte alltid lyckas med att få alla barn att ingå i en gemenskap kan vara för stora barngrupper. Det kan

också bero på att förskolan får allt fler barn med funktionshinder och kunskapen om barns olika svårigheter finns hos professionella team. Dessa team tillkallas, när problemen blir förstora och pedagogerna inte vet hur man ska gå tillväga. Om man istället kunde handleda och träna gruppen för att öka den sociala kompetensen som Garvey menar, skulle arbetet med problemgrupper underlättas. Detta kan innebära att vuxen kontrollen blir stor under en period, men kan användas tills barnen har lärt sig varandras styrkor och svagheter.

Under undersökningen framkom att likabehandlingsplanen var ännu ett dokument i högen. Ett så viktigt dokument som likabehandlingsplanen för att ge barnen rätt om de behandlas kränkande borde ha stort genomslag i verksamheterna. Skillnaden mellan läroplanens riktlinjer om normer och värden och likabehandlingsplanens mål skiljer sig i avseendet om rättigheter. I Lpfö 98 står inte något skrivet om kränkande behandling. I Lpo 94 står det uttryckligen att varje elev ska ta avstånd från att förtrycka och kränka någon. Det är kanske dags att förskolebarn får samma skydd som skolbarn. Det borde finnas lagtexter och styrdokument som tar upp detta. Jag menar att det i styrdokument, lagtexter och i den nya likabehandlingsplanen görs skillnader på förskolebarn och skolbarn. Även om pedagogerna är medvetna om utanförskap och har metoder för lek och relationsbyggande glömmar man den stora betydelsen av erkännande och självförtroende som likabehandlingsplanen tillskriver. Denna plan hade väl knappast tillkommit 2006, om den inte hade behövts och om det inte hade funnits problem. I Jonsdottirs avhandling (2007) där resultatet att ett barn av tio är utanför gemenskapen på förskolan blir förhoppningsvis en väckarklocka till pedagoger. Ju tidigare man hittar barnen med risk för utanförskap kan man förhindra framtida mobbing. Tidig träning av barns lek och relations skapande och att göra föräldrarna medvetna om hur viktigt samspelet mellan dem och deras barn är skulle kunna förhindra att barn hamnar utanför. Att tidigt ge barnen en egen identitet, självkänsla, självförtroende och självförtroende är viktigt, för att barnen skall uppleva sig som positiv i sin omgivning och få bekräftelse på att de är någon.

7.3 Framtida forskning

I litteraturen framkom det hur viktig anknytningen till de första anknytningspersonerna är. Hur tidigt relationen knyts och leken börjar. Det skulle vara intressant att studera hur föräldrar stimulerar barns lek och relationsskapande. Hur tittut leken och traditionella tidiga lekar används eller försvinner likt många andra traditioner i leksaks konsumtionens tid.

8 Sammanfattning

Syftet med min undersökning var att studera hur pedagoger beskriver på vilket sätt de stimulerar lekar och kamratrelationer för att undvika utanförskap.

Mina frågeställningar utifrån detta problemområde var: Finns det utanförskap i förskolan och hur arbetar pedagogerna med det? Vilka förmågor menar pedagogerna behövs för att kunna leka? På vilken sätt har leken betydelse för utanförskapet? Vad har likabehandlingsplanen för betydelse i arbetet mot kränkande behandling?

För att få svar på dessa frågor har jag intervjuat fyra pedagoger på tre olika förskolor samt studerat litteratur. Jonsdottir (2007) är den avhandling som både beskriver lek och utanförskap i förskolan och var den som jag utgick ifrån. De teoretiska utgångspunkterna var Vygotskijs sociokulturella teori och Honneths erkännande teori.

Resultaten som framkom efter sammanställningen och analysen visar att pedagogerna har mycket kunskap om utanförskap och om hur lek och kamratrelationer stimuleras i förskolan.

Undersökningen visar däremot att likabehandlingsplanen inte blivit ett viktigt dokument i förskolans verksamhet. Den prioriteras inte och anses som ännu ett dokument. Likabehandlingsplanen skiljer sig mot läroplanerna i ett avseende genom att den ger barnen rättigheter, om de utsetts för någon form av kränkande behandling. Det finns också skillnader i de olika läroplanerna, där Lpo 94 innehåller kränkande behandling medan Lpfö 98 utgår ifrån värdegrunden, men nämner inget om kränkande behandling.

Referenslista

Drugli, M-B.(2003). *Barn som vi bekymrar oss om*. Stockholm: Liber. ISBN 97-89-14705149-6

Frønes, I. (1994). *De likeverdige- om sosialisering og de jevnaldrendes betydning*. Oslo: Universitetsforlaget. ISBN 82-00-21944-5

Garvey, C (1990). *Play*. Cambridge. Massachusetts: Harvard University. ISBN 0-674- 67365-4

Hjort, M-L. (1996). *Barns tankar om lek - en undersökning om hur barn uppfattar leken i förskolan*. Stockholm: Almqvist & Wiksell International. ISBN 91-22-01728-3

Holme, I. & Solvang, B. (1997). *Forskningsmetodik, om kvalitativa och kvantitativa metoder*. Lund: Studentlitteratur. ISBN 91-44-00211-4

Honneth, A. (2003). *Erkännande praktisk-filosofiska studier*. Göteborg: Daidalos.. ISBN 91 7173 180 6

Hwang, P. & Nilsson, B. (1996). *Utvecklingspsykologi- från foster till vuxen*. Stockholm: Natur och kultur.. ISBN 91 27 05547 7

Ihrskog, M. (2006). *Kompisar och kamrater - barns och ungas villkor för relationsskapande i vardagen*. (Ak. avh.) Växjö: Växjö universitet. .ISBN: 91-7636-503-4

Jonsdottir, F. (2007). *Barns kamratrelationer i förskolan. Samhörighet tillhörighet vänskap utanförskap*. Holmbergs, Malmö. ISBN 978-91-976537-7-0

Knutsdotter Olofsson, B. (1987). *Lek för livet*. HLS förlag. Stockholm. ISBN 91-76-56144-5

Knutsdotter Olofsson, B. (1992). *I lekens värld*. Stockholm: Almqvist & Wiksell.. ISBN 91-47-05181-7

Knutsdotter Olofsson, B. (1996). *De små mästarna: om den fria lekens pedagogik*. Stockholm: HLS. ISBN 13:978-91-7656-398-4

Kärrby, G. (2000). *Svensk förskola- pedagogisk kvalitet med socialpolitiska rötter*. Borås: Rapport från institutionen för pedagogik, Nr 6:2000. Högskolan i Borås. ISSN 1404-0913 <http://bada.hb.se/bitstream/2320/2211/1/Nr%206%202000%20Svensk.pdf> Hämtad: 2008-12-01

Lindqvist, G. (1996). *Lekens möjligheter. Om skapande lekpedagogik i förskolan och förskola*. Lund: Studentlitteratur. ISBN 91-44-61391-1

Löfdahl, A.(2007). *Kamratkulturer i förskolan - en lek på andras villkor*. Stockholm: Liber. ISBN 978-91-47-08424-1

Mead, G H. (1995). *Medvetandet jaget och samhället, från socialbehavioristisk ståndpunkt*. Lund: Argos. ISBN 91-7006-021-5

Merriam, S (1994). *Fallstudien som forskningsmetod*. Lund: Studentlitteratur. ISBN 91-44-39071-8

Niss, G. & Söderström, A. (2006). *Små barn i förskolan*. Lund: Studentlitteratur. ISBN 91-44-04552-2

Patel , P & Davidson, B (2003). *Forskningsmetodikens grunder, att planera genomföra och rapportera en undersökning*. Lund: Studentlitteratur.. ISBN 91-44-02288-3

Skolverket (2006). *Läroplan för det obligatoriska skolväsendet, förskoleklassen och fritidshemmet*. LPO 94. Ödeshög: Danagråds grafiska, ISBN 91-85545-13-9

Skolverket (2007). Sveriges officiella statistik för 2007. http://www.skolverket.se/content/1/c6/01/14/85/F%F6rskola_Barn%20och%20grupper_Riksniv%20Tabell3CDwebb.xls Hämtad:2008-11-12

SOU. (1972:26). *Förskolan del 1*. Betänkande avgivet av 1968 års barnstugeutredning. Stockholm: Socialdepartementet.

Tullgren, C. (2004). *Den välreglerade friheten. Att konstruera det lekande barnet*. [Studies in Educational Sciences, No.10] Malmö: Malmö högskola, lärarutbildningen.

Utbildningsdepartementet (1998). *Läroplan för förskolan/Lpfö*. Västerås: Västra Aros, ISBN 91-38-31412-6

Vygotskij, L.(1995). *Fantasi och kreativitet i barndomen*. Göteborg: Daidalos, ISBN: 97-89-17-173011-4

Vygotskij, L.(1999). Förhållandet mellan undervisning och utveckling. I G. Lindqvist (red.), *Vygotskij och skolan. Texter ur Vygotskijs Pedagogisk psykologi kommenterade som historia och aktualitet*. Lund: Studentlitteratur.. ISBN 91-44-00794-9

Welen, T. (2003). *Kunskap kräver lek*. Forskning i fokus, nr 17. Myndigheten för skolutveckling., Stockholm: Liber. ISBN 91-851128-27-9

Ytterhus, B. (2003). *Barns sociala samvaro- inklusion och exclusion i förskolan*. Lund: Studentlitteratur. ISBN 91-44-02699-4

Åm, E. (1986). *Leken i förskolan - de vuxnas roll*. Stockholm: Natur och Kultur.. ISBN 91 27-01603-X

Bilaga 1

Berätta om vad du lekte som barn.

Hur skulle du definiera lek?

Berätta hur ni jobbar med lek här på förskolan.

Styr du leken någon gång? Varför?

Observerar du barnens lek? Hur? Varför?

Hur stimulerar du till lek? Vilka metoder använder du?

Hur planerar du för lekmiljön? Vilka material?

Hur ser du på att vuxna deltar i barnens lek?

Vilken roll ska de vuxna ha?

Vad är lekpedagogik för dig? Hur använder du dig av det i ditt arbete?

Berätta hur ni arbetar med kamratrelationer.

Hur stimulerar man bra relationer mellan barnen?

Finns det metoder för att hjälpa barn som är utanför leken? Vilka metoder?

Hur ser du på utanförskap i förskolan? Finns det? Hur arbetar man med det?

Hur jobbar ni med likabehandlingsplanen?

Skriver man åtgärdsprogram om barnens sociala kompetens? Varför?

Vad är det som gör ett barn till en bra lekare?

Hur ser du på barns förmåga att leka?

Vilka metoder använde du till barn som inte leker?

Hur ser du på lekens betydelse för barns utveckling?

Bilaga 2

Hej!

Mitt namn är Johan Lennervald och jag går på Kristianstad högskola och läser till förskollärare. Det är min sista termin och jag skriver mitt examensarbete, som handlar om barns lek, kamratrelationer och utanförskap. Jag kommer att använda mig av kvalitativ metodundersökning för att få förståelse och för att beskriva en företeelse som jag är intresserad av. Undersökningen skall göras anonymt och svaren behandlas konfidentiellt. Namnen på deltagarna och på förskolan kommer att fingeras, så att enskilda personer inte kan identifieras. Jag undrar om du vill delta i intervjuer, där jag får din syn och dina erfarenheter för att använda i mitt arbete. Intervjun kommer att ske med hjälp av bandspelare och vara i 45minuter. Om du inte vill bli inspelad kommer jag att anteckna dina svar. Materialet kommer jag att förvara i mitt hem under säkra förhållande och kommer att förstöras, när arbetet är färdigt. Du kan avbryta din medverkan när helst under arbetets gång.

Har du några synpunkter eller funderingar kring detta kan du kontakta mig på mobil telefon 0739-53 92 38.

Med vänliga hälsingar Johan Lennervald.